

הרב יעקב מדין

התקווה

ההמנון הלאומי שלנו הוא בית אחד משירו של נפתלי הרץ אימבר, בית שעבר שינוי בשורותיו האחרונות. במקורו היה השיר 'להמנונים' הבלתי רשמי של אנשי המושבות וחובבי ציון עוד לפני יותר משני יובלות, הוא היה להמנונה של התנועה הציונית, והוא הושר בעת שדוד בן גוריון הכריז על הקמת המדינה, ומאז הפך להמנון הלאומי שלנו. הנסיבות המוזרות שבהן הפך השיר להמנון הלאומי, אישיותו הבעייתית של מחברו, ובעיקר, תוכנו הלא - רלוונטי לעם שכבר הגשים וכבר נמצא בארצו, העלו מדי פעם את השאלה האם לא כדאי להחליפו. בעבר הועלו הצעות כאלו מחוגים שונים, בעיקר בציונות הדתית. הייתה למשל, הצעה להמירו במזמור קכ"ו בתהילים ועוד. אך לאחר שגורמים בממשלת אוסלו הציעו להמירו ב'שיר השלוש', שיר המציג את לוחמי תקומת ישראל כקורבנות שווא, הפכה הציונות הדתית להיות המגינה העיקרית על ההמנון הנוכחי. בשורות אלו ננסה למצוא חוטים מקשרים בין השיר לבין משהו ממקורותינו.

א.

המלים "עוד לא אבדה תקוותנו" שבשיר נטולות מנבואת העצמות היבשות ביחזקאל, מבית ישראל האומרים בגלותם:
יְבֹשׁוּ עֲצֻמוֹתֵינוּ וְאֶבְדָּה תְקוּתָנוּ נִגְזְרָנוּ לָנוּ:

(יחזקאל ל"ז, י"א).

מחבר השיר טוען כלפי הגולים, שמקורו של אובדן התקווה הוא בתהליך פנימי נפשי, ולא בנסיבות אובייקטיביות הנכפות על העם מבחוץ. אומה עצמאית בארצה משולה לגוף חי בעל מוח ולב. אומה המאבדת את ארצה ואת עצמאותה דומה לגוף שמת מוות מוחי. הוא אינו מסוגל לעשות דבר, אך כל עוד ישנה תקווה - ליבה של האומה פועם. גוף שליבו פועם, אף שמוחו אינו עובד, אינו מת - הוא שרוי בתרדמת. אף שאינו מסוגל לעשות דבר, הגוף אינו מתפורר ואינו נעלם. לכשתגיע עת ישועה למוח, ימצא לפניו גוף לפעול בתוכו. כיוצא בו אומה בגלות, כל עוד תקווה בליבה, לא נפרדו עצמותיה ולא התפורר בשרה. לכשתגיע עת ישועה, קיימת אומה המוכנה להיגאל. הנביא יחזקאל מדבר על אומה בגלות ובניה מיואשים. לכן, לא רק שאין רוח בגופות המתים, גם בשרם ועורם נרקבו והתפוררו ועצמותיהם נתפוררו. השיר מדבר על אומה בגלות, אך נפשה הומה ועינה צופיה לציון. ביחס

בין חשיבות הלב לחשיבות המוח כבר ביאר הרב חרל"פ בארוכה (י"אורי וישע"י ו') מדוע גדולה הציפייה לישועה מן הישועה עצמה.

ב.

נבואת יחזקאל והמנון התקווה עוסקים בייאוש ובתקווה בעת הגלות. הנבואה, כדרכה, עוסקת גם בפתרון המעשי לבעיה, ובנבואת יחזקאל מפתח הפתרון מצוי כולו בידי שמים, ממש כמו בתחיית המתים.

לעומת הנבואה, השיר מותיר אותנו בגלות, וזוהי הסיבה לאי-התאמתו להיות המנון של מדינה המתנערת מעפרה של הגלות וקמה.

אך לתקווה יש צד נוסף, והוא בא לידי בטוי בדבריו של איוב:

אָדָם יֵלֹד אִשָּׁה קָצֵר יָמִים וְשָׁבַע רָגֹז: כְּצִיץ יֵצֵא וְיִמָּל וְיִבְרַח כְּצֶלֶל
וְלֹא יֵעֲמֹד: ... אִם חָרוּצִים יָמָיו מִסֶּפֶר חֲדָשָׁיו אֲתָד חֲקִיו עֲשִׂית וְלֹא
יַעֲבֹר: שָׁעָה מַעֲלִיו וְיִחְדָּל עַד יִרְצָה בְּשֹׁכֵר יוֹמוֹ: כִּי יֵשׁ לְעֵץ תִּקְוָה
אִם יִפְרֹת וְעוֹד יִחְלִיף וְיִנְקֹתוּ לֹא תִחְדָּל: אִם יִזְקִין בְּאָרֶץ שָׂדֵשׁוּ
וּבְעֶפֶר יָמוֹת גִּזְעוֹ: מֵרִיחַ מֵיִם יִפְרַח וְעֲשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נֹטֵעַ: וְגֵבֶר יָמוֹת
וְיִחְלֹשׁ וְיִגְוַע אָדָם וְאִיוֹ: אֲזָלוּ מֵיִם מִנִּי יָם וְנָהָר יִחַרֵּב וְיִבֹשׁ: וְאִישׁ
שָׁכַב וְלֹא יָקוּם עַד בְּלֹתֵי שָׁמַיִם לֹא יִקְיָצוּ וְלֹא יַעֲרוּ מִשְׁנָתָם: ...
וְאוֹלָם הָרַ נּוֹפֵל יְבוּל וְצוּר יַעֲתֵק מִמָּקוֹמוֹ: אֲבָנִים שֹׁחֲקוּ מֵיִם תִּשְׁטָף
סְפִיחֵיהָ עֶפֶר אָרֶץ וְתִקְוַת אָנוּשׁ הָאֲבֹדֶת:

(פרק י"ד, פס' א' ב', ה' י"ב, י"ח-י"ט).

האדם דומה במשל איוב לציץ נובל. הסיבה אמורה בהמשך: "עד רצה כשכיר יומיו". אין לו קשר לאדמה, שימיה כימי עולם. האדם זר לאדמה, ועבודתו עליה כעבודת השכיר על אדמת זולתו. זמן עבודתו קצוב, ולכשיסיים - ילך לביתו בלא כל רגש או איכפתיות לגורל האדמה שעליה עבד. האדמה אצלו אינה אלא מקור לרווח כספי. כתלוש מן האדמה, חייו הם רגע, כציץ השדה, שאין לו שורשים באדמה, המביעה את הנצח. מותו הוא חסר תוחלת ותקווה - כציץ נובל, "ותקות אנוש האבדת".

ולעומתו העץ, תקווה יש לו. אף אם ייכרת, עוד יחליף. אף אם יזקין וימות, יפרח מחדש מריח מים. גורלו שונה מגורלו של האדם בשל שיוכו אל אדמת הנצח. שורשיו של העץ מעורים בעפרה, ומלשד חייה של האדמה הוא עומד ויונק כל ימיו. לכן זרים לו החידלון והמוות, ובעיקר זר לו - הייאוש.

ערכנו השוואה (ניגודית) בין 'התקווה' של נ"ה אימבר לחוסר התקווה של גולי בבל בנבואתו של יחזקאל. הבה נערוך במקביל השוואה

(נגודית) בין אובדן תקוות האנוש באיוב להמנון התקווה של הרמב"ם במצוות קידוש החודש.

"ואני אוסיף לך באור: אילו אפשר דרך משל, שבני ארץ ישראל ייעדרו מארץ ישראל, חלילה לא-ל מעשות זאת, כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל וכל... הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום..." (ספר המצוות עשין, קנ"ג).

לדברי איוב - לעץ יש תקווה, כיוון ששורשיו נטועים באדמה. אף אם ייכרת גזעו, יצמח מחדש משורשיו החבויים. האדם תלוש מן האדמה, ומותו הוא חידלון לנצח. לדברי הרמב"ם, לפחות לגבי האומה, שורשיה טמונים בעפר ארצה. גם בימי הגלות לא חדלה מעולם ישיבת יהודים בארצם. אותן משפחות בודדות שהמשיכו את רצף ההתיישבות תחת עול נוכרים ובתנאים לא תנאים, הן השורשים הטמונים באדמה, ומחמתם תשוב האומה ותפרח בארצה. אילו חלילה, חדלו שורשים אלו, היו נמחים אותות האומה מכל וכל, קדושת הזמנים הייתה בטלה, ועמה הייתה חדלה ברכת 'מקדש ישראל והזמנים'. מכל מקום, הן לדברי איוב והן לדעת הרמב"ם, תלויה התקווה בזיקה לנצח, וזו תלויה בזיקה לאדמה. אלא שלדעת איוב, זיקתו של האדם לאדמה נטולת שורשים, ולדעת הרמב"ם יש לה שורשי אמת, לפחות בנוגע לאומה בכללה.

הבה נשווה עתה את ה'תקווה' של הרמב"ם לזו של נ"ה אימבר על חידת כוח עמידתם של ישראל בעת גלותם: נ"ה אימבר ינק בילדותו מבית המדרש החסידי. לדידו - גם אומה המתה בגלותה, ואין לה כל אחיזה ושורש במציאות, עדיין יכולה לשאוב את מקור חיותה מתהליכים פנים - נפשיים של 'נפש יהודי הומיה' ו'עין לציון צופיה'. דרכו של הרמב"ם בהבנת ההיסטוריה ריאליסטית יותר, ומבקשת את שורשיה בעצם המציאות, בנוכחותם הממשית של יהודים בארץ ה'. ואם משפחות בודדות שגרו בארץ, היו לדעת הרמב"ם, לשורשי החיים של האומה, שגזעה ונופה היו בנכר, הרי עתה, כשאף גזעה נטוע בארץ ה', על אחת כמה וכמה שיש ממש בתקוותה.

ג.

במלחמתו עם הייאוש שמשדר איוב - קדם לרמב"ם מורו ורבו הגדול בהלכות הקשורות למלכות ישראל, הלא הוא רבי עקיבא. כאיוב, אף עקיבא עמד על סף ייאוש, כשניסה כאדם מבוגר, שלא ידע קרוא וכתוב, להתחיל ללמוד את התורה, שאין חקר לגודלה. מוחו וליבו של עקיבא היו סתומים וחתומים לאחר שנים כה רבות של רעיית צאן ושנאת

התורה ולומדיה. גם איוב וגם עקיבא ראו על סף ייאושם מראה דומה, אבנים הנחקקות על ידי טיפות המים הזורמות עליהן. וכך אמר איוב: "אבנים שחקו מים תשטף ספיחיה עפר ארץ ותקות אנוש האבדת". לאמר: אין תקווה ואין סיכוי לאדם כנגד כוחות הבלאי שבטבע, והוא יאבד ויכלה כאבן זו המתפוררת מפני המים הזורמים עליה. על אותה אבן הביט עקיבא מזווית שונה:

"מה היה תחלתו של ר' עקיבא. אמרו, בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר. אמר: מי חקק אבן זו? אמרו לו: המים, שתדיר נופלים עליה בכל יום. אמרו לו: עקיבא, אי אתה קורא 'אבנים שחקו מים'? מיד היה רבי עקיבא דן ק"ו בעצמו: מה רך פסל את הקשה, דברי תורה שקשין כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם! מיד חזר ללמוד תורה. הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות. א"ל: רבי, למדני תורה! אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח. כתב לו אלף בית ולמדה. אלף תיו ולמדה. תורת כהנים ולמדה. היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה"

(אבות דרבי נתן (נו"א), פרק ו').

איוב הביט על האבן הנשחקת, וממנה שאב את ייאושו. עקיבא הביט על כוחם של המים ששחקהו, ומהם שאב את תקווהו ואת כוחו. ולא רק לעצמו שאב רבי עקיבא תקווה, אלא גם לעמו. שהרי כשם שהייתה האבן חזקה וקשה, כך הייתה מלכות רומי חזקה וקשה לעמים הנאנקים תחת עול שעבודה. ואילו ישראל - חלשים ורכים כמים הם, וכמים הזורמים ממקום גבוה למקום נמוך, אף ישראל נפלו מרום תפארת מלכות בית חשמונאי אל תהום השעבוד וחורבן המקדש, ועדיין מאמין רבי עקיבא בכוחם.

"שוב פעם אחת היו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם. כיון שהגיעו להר הבית, ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים, התחילו הן בוכין ור"ע מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו, מקום שכתוב בו: "והזר הקרב יומת" (במדבר י"ח, ז') ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכך אני מצחק... אלא, תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב: "לכן בגללכם ציון שדה תחרש" (מ"כ ג', י"ב) בזכריה כתיב: "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם" (זכריה ח', י"ד), עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה - הייתי מתיירא שלא לתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה - בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא, ניחמתנו! עקיבא, ניחמתנו!"

(מכות כ"ד, ע"ב).

שמה תאמר, לא עסק רבי עקיבא אלא בתהליכים נפשיים פנימיים של נחמה על החורבן, והתהליכים שחזה היו בבחינת "החזון אשר הוא

חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא" (יחזקאל י"ב, כ"ז), ולא היא! התקווה שהפיח השועל היוצא מבית קודשי הקודשים רבי עקיבא לא הייתה כדי לשאת דרשות! מכוחו של אותו שועל ומכוחה של אותה דרשה חנך רבי עקיבא דור של רבבות תלמידים, שהשיאו את משואות המרד בעריץ הרומאי, תחת דגלו של בר כוכבא. לא נחמה נפשית בלבד הייתה בשועל ובדרשה, אלא תקווה של אמת עם שורשי אמת הנטועים בארץ הייתה שם. תקווה שיש בה 'עובר לעשייתו'.

ד.

"מעשה ברבן גמליאל ורבי עקיבא שהיו באין בספינה, עמד רבי עקיבא ועשה סוכה בראש הספינה. למחר נשבה רוח ועקרתה. אמר לו רבן גמליאל: עקיבא, היכן סוכתך?"

(סוכה כ"ג, ע"א)

ציניקנים, ספקנים ומלעיגים על רבותינו יוכלו לראות בברייתא זו ביטוי לכל מפעלו הלאומי של רבי עקיבא במרד בר כוכבא. אופטימיות בלתי זהירה ועודפי אנרגיה המניבים מגדלים פורחים, שאינם ראוים לעמוד בפני רוח מצויה, עץ עב גזע ורב נוף ללא שורשי אמת, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו. כך יגדירו מן הסתם, אותם ספקנים את דרשתו של רבי עקיבא, בעת שראה את השועל היוצא מבית קודשי הקודשים. שהרי זקנים וזקנות לא ישבו ברחובות ירושלים לאחר שנסתיימה פרשת מרד בר כוכבא, אלא גוויותיהם של רבבות אלפי ישראל היו מוטלות שם ואין קובר. ולא היא! "השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן, צדיקים עצמן, לא כל שכן!" (חולין ז', ע"א).

גם חזונו ודרשתו של רבי עקיבא לא נמלטו ממה שלא נמלטו נבואותיהם של נביאי האמת: משקלה של הבחירה החופשית של דור הגאולה ושל מנהיגו. ראוי היה בר כוכבא לגאול את ישראל וראויים היו תלמידיו של רבי עקיבא להביא עמו את הגאולה. על פי עדותו של התלמוד הירושלמי קרא רבי עקיבא על בר כוכבא - "דין הוא מלכא משיחא" (תענית פ"ד, ה"ה). אך הרמב"ם מפרש זאת במילים: "הרי זה **בחזקת** שהוא משיח" (הלכות מלכים פ"א, ה"ג), ורק "אם עשה והצלח הרי זה משיח **בודאי**" (שם, ה"ד). בר כוכבא היה בחזקת משיח "עד שנהרג בעוונות" (שם, ה"ג), ולא מחמת עוונות קלים נגוזה הגאולה. אמירתו של בר כוכבא לקב"ה "לא תסעד ולא תכסוף (=אל תעזור ואל תפריע)" (ירושלמי, שם) והריגתו את רבי אלעזר המודעי (שם) מבטאים את התנתקותו של בר כוכבא ממהלכה הרוחני של הגאולה, כפי שהוכתב בידי רועיו הרוחניים של הדור. כך ייתכן לבאר גם את חוסר שיתוף

הפעולה של אזורים שלמים בארץ עם מלחמתו של בר כוכבא. תקוותו הראשונה של רבי עקיבא, תקוות אמת הייתה, אלא שנתקלקלה בעוונות הדור.

ה.

ועדיין ידידנו הספקן בשלו. החזון והתקווה, יאמר, טובים הם. אך לנסות ולהגשים - מחלת משיחיות היא, ומחירה האמוני בצידה, לכשתבוא ההתפכחות והאכזבה. שהרי רבים וטובים עזבו את דרך האמונה משנכזבה תוחלתם לגאולה. ואנחנו נשיב לו: **אין אפשרות להיות תלמיד של רבי עקיבא לחצאין**, ואין פלגינן דיבורא' בשיטתו. משכשל המרד הצבאי והמדיני בהנהגתו של בר כוכבא, המשיך רבי עקיבא בעוז את מלחמתו על עצמאותו הרוחנית של העם. הוא הקהיל קהילות ברבים ועסק בתורה נגד החוק הרומאי, ולא שעה לעצותיו של פפוס בן יהודה, ששאלו: 'עקיבא, אי אתה מתיירא מפני אומה זו?' (ברכות ס"א, ע"ב). גם ביום פקודה, בעת שהוציאוהו לסרקו במסרקות של ברזל, לא איבד רבי עקיבא את אמונתו, חלילה. אדרבה, כשלון מפעלו המדיני וסופם הנורא של חייו הוסיפו אהבה לאהבתו את בוראו, בידעו, שלא כל גזירת ה' יוכל האדם להבין. גם בכך שונה רבי עקיבא מאיוב, שכשהביא עליו הקב"ה ייסורים, התחיל מחרף ומגדף. מי שהחליט לדרוך בדרך הגשמת התקווה של רבי עקיבא, צריך גם לדעת לשלם את המחיר ביום פקודה, ולא חלילה להאשים את הקב"ה, אלא להוסיף אהבה על אהבתו. צריך גם לדעת, שהמאבק הרוחני לא הסתיים, וערכי האמת שבשמים התנהל המאבק חיים וקיימים, ותקוות תקומתם - כגודל האמונה בהם בימי גזירה.